

УДК 94(292.552/553):339.165.4"-05/-02"

МОРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ БЕРЕГІВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ. 6000-3000 до н.е.

В Кувейті були виявлені ряд знахідок, які дозволяють стверджувати, що жителі Перської затоки ще в 6-тому тисячолітті до н.е. знали парусне мореплавство. Вони використовували спеціальну технологію покриття своїх плавучих засобів бітумом. Також за цими знахідками стає зрозуміло, що таким чином вони здійснювали торгівлю вздовж берегів Перської затоки.

Ключові слова: *Перська затока; Мореплавство; Бітум; Морська торгівля.*

Жителі Перської затоки були одними з перших в світі морськими торговцями. За часів бронзового періоду між цивілізаціями Месопотамії, Бахрейн та долиною Інду постійно ходили човни, також вони дісталися Китаю морем в 8 ст. н.е., таким чином оминаючи довгий та небезпечний сухопутний маршрут Шовкового шляху, який перетинає усю Центральну Азію. Дослідження, які проводилися в Кувейті, показують, що морська торгівля розпочалася ще в 6-тому тисячолітті до н.е. На території прибережної ділянки, котра була досліджена, були знайдені фрагменти водонепроникного покриття, котре вкривало човни, самі човни були сплетені з пучків очерету. Ці фрагменти складаються з бітумних пластин з вдавленим очеретом з одного боку та мушлями з іншого. Інші знахідки включають в себе імпортовані товари, гончарну модель човна та, скоріш за все, зображення парусного плавзасобу.

Свідчення торгівлі

Нові знахідки в Кувейті доповнюють попередні знання про ступень взаємодії між південною Месопотамією та Перською

затокою. Археологи довгий час розмірковували стосовно специфічної кераміки Месопотамії, котра була знайдена в регіоні Перської затоки, відома як кераміка Убейдського типу, котра датується 6-5 тис. до н.е., вона виготовлювалась самими раніми відомими землеробськими общинами південної Месопотамії. Деякі поселення періоду Убейд пізніше стали сильними містами Шумерської цивілізації, такі як Ур, Урук, Еріду. За часів періоду Убейд міське життя та писемність ще не були розвинуті, а самі поселення залишались відносно невеликими, підтримувані землеробським хазяйством, тваринництвом та риболовлю.

Кераміку Убейдського типу знаходять вздовж берегів Перської затоки (переважаючи по правому – південно – західному березі), що йде далеко за межі її місця походження. Самі значущі місця знахідок розташовуються на побережжі та знаходяться на території Саудівської Аравії, Катару та острова Бахрейн. Останні роки місця, на яких знаходять кераміку Убейдського типу, знаходять все далі на південь, вздовж затоки, до Об'єднаних Арабських Еміратів, відомо не менше 60 таких місць. Саме південне розташовується в Рас-ель-Хаймі, поблизу гирла Перської затоки, це на 1100 км на південь від самого південного місцерозташування Убейдської кераміки в Месопотамії. В регіоні Перської затоки кераміка Убейдського типу асоціюється з стоянками періоду арабського неоліту, котрий частково співпадає з періодом Убейд на півночі. В цей час, на території Аравійського півострова, не було землеробського господарства, як в Месопотамії, саме тому місцева економіка засновувалась тільки на випасі кіз, овець та великої рогатої худоби, також на риболовлі, полюванні та збиральництві. Кераміка не вироблялась та не використовувалась людьми арабського неоліту до прибуття кераміки Убейдського типу. Більш східні стоянки, в Катарі та Бахреїні, порівняно бідні керамікою, а знайдені залишки свідчать про те, що ці стоянки були зайняті тимчасово або сезонно. Археологічні знахідки зазвичай нечисленні та складаються зі скупчення мушель (shell middens), кострових ям та рибних кісток. На захід від Катару кераміка зустрічається набагато рідше. Поряд з недовго часовими місцями стоянок є декілька великих об'єктів з глибокими археологічними відкладеннями.

Вони знайдені в Досарії, Абу – Хамісі, Хурсанії та Айн – Каннасі.

Археологи мають декілька гіпотез, пояснюючих розповсюдження кераміки типу Убейд. Одна з них говорить про рибалок з Месопотамії, котрі заради здобичі плавали по усій Перській затоці, та можливо для придбання інших товарів, таких як перла, кремінь та обсидіан для виготовлення інструментів. Згідно цієї гіпотезі, гончарні вироби були призначенні не для продажу, а виключно для особистого використання рибалок з Месопотамії. Інша теорія говорить про те, що Убейд Месопотамії та східної Аравії були однією частиною регіональної соціо – економічної системи, ці дві області були пов'язані давніми економічними, соціальними та демографічними зв'язками, таким чином гончарні вироби переміщувалися разом з групами, котрі регулярно здійснювали сухопутні перевезення між двома районами.

Ділянка, котра була розкопана в Кувейті, схожа на великі райони центральної частини затоки, також зустрічаються деякі артефакти в Месопотамському стилі, котрі відсутні в центральних районах Перської затоки. Місце було знайдено кувейтським археологом в 1980-х роках в районі північної сторони затоки Кувейт, був названий НЗ. За часів неоліту це був вузький півострів або ж довгий острів, який прикривав мілководну затоку. З тих пір товсті відкладення бруду частково заповнили бухту і розширили берегову лінію в декількох кілометрах на південь, в неолітичні часи ділянка перебувала в зоні різноманітних рослинних і тваринних ресурсів. Чотири сезони польових робіт, проведені між 1998 і 2002 роками, показали, що НЗ спочатку використовувався як стоянка з багатьма вогнищевими ямами, часто повторно використовуваними, розташованими близько чи на пляжі. В цьому плані ця ділянка типова для інших арабських неолітичних пам'яток. Кераміка типу Убейд тут присутня, але була рідкісної в цей ранній ямно – костровий період, який датований радіовуглецевим аналізом приблизно до 7500 (калібрований) років тому. В епоху неоліту відбуваються значні зміни. Були побудовані кам'яні споруди, у вигляді сот, розділені на камери. Деякі з «сот» використовувалися для проживання та прийому їжі, але функція інших залишається невідомою. Багато з них згодом були додані або ж поділені. Коли

кам'яні структури з'являються в археологічних даних про ділянку, кераміка типу Убейд стає досить звичайною для цього регіону, починають з'являтися особисті прикраси, які характерні для Месопотамії періоду Убейд.

Завдяки новій невеликій кількості даних зі скам'янілостей, передбачається, що їжа була також привезена з інших місць, так як ця частина Кувейту не підтримувала дикі або культивовані фінікові пальми. Інша діяльність на цьому об'єкті включала великомасштабне виробництво ювелірних прикрас з черепашок, в основному невеликих, простих дископодібних бісерин.

Знахідки бітуму.

На сьогоднішній день на місці розкопок НЗ було зареєстровано майже 80 фрагментів бітуму [2, с. 44]. З них 22 є досить великими, щоб бути інформативними (в основному 5-10 см в ширину і 2-3 см завтовшки). Більшість з них складаються з пластин з паралельними відбитками очерету на одній стороні, і черепашок, приліплених з іншого. Відбиток очерету і черепашки ніколи не зустрічалися на одному боці. Так як морські мушлі, з зовнішньої сторони бітуму, зрілі, це вказує на те, що вони були занурені в морську воду протягом декількох місяців. Виходячи з цього можна вважати, що бітумом покрили корпуси морських суден з очеретяних пучків. [1, с. 259-261] В цьому випадку бітум діяв як водонепроникна оболонка, а також перешкоджав росту бур'янів та інших морських організмів. На чотирьох з фрагментів бітуму простежуються відбитки мотузки або каната з внутрішньої сторони. Ці відбитки залишаються прив'язкою, використовуваної для зв'язування очерету в пучки і для зв'язування пучків разом, щоб сформувати корпус. Деякі фрагменти мотузки мають товщину всього лише близько 1 см. Бітумне покриття було досить тонким, але часом шар виявлявся досить товстим, що дозволило йому зберегтися. Саме такі шматки і були обстежені. Багато фрагментів були загублені або розкидані по всій території ділянки (НЗ), деякі частини були виявлені в кутах приміщень. Однак деякі фрагменти були навмисно збережені. Найімовірніше, матеріал був знятий зі старих або пошкоджених суден і повторно використаний для

ремонту або для будівництва нового судна. У месопотамських текстах бронзового періоду, існують згадки і про нанесення бітуму на човни, так і його видалення, подібна практика тривала майже до наших днів в болотах південного Іраку.

Фрагменти бітуму з НЗ дуже схожі на знахідки бронзового періоду з прибережної ділянки Рас-ель-Джінз в Омані. Останні на 3000 років молодше, і шматки краще збережені, і за кількістю їх набагато більше і в розмірах вони також більше, але схожість ясно простежується. Так само, як і фрагменти з НЗ, вони мають тростинний відбиток з одного боку і черепашки з іншого. Крім того, важливою особливістю бітуму з обох ділянок є те, що він не є чистим, він був спеціально змішаний з грубої нарізаною половиною і іншими інгредієнтами. Аналіз матеріалу показав, що бітум був змішаний з рубаним очеретом, карбонатами і, можливо, риб'ячим жиром, щоб отримати амальгаму. Цей процес змінив фізичні властивості бітуму, зробивши його клейким, міцним, гнучким і легким.

Інші знахідки, пов'язані з суднобудуванням.

Ряд інших знахідок, крім бітуму, наводить на думку, що там були відомі судна з тростини. Невелика модель човна, зроблена з обпаленої глини, була знайдена в одній з камер. Вона була сильно просякнута сіллю і в даний час зазнає консервації, але на корпусі починають проявлятися ознаки, що зображують пучки очерету. Керамічні моделі човнів відомі з контекстів періоду Убейд в Месопотамії, одна з яких повністю покрита бітумом. [2, с. 44] Також була зроблена цікава знахідка, диск, пофарбованої кераміки, сформований з поламаної чаші. Оригінальний дизайн на чаші, візерунок з випромінюючими лініями, зустрічаючими зубчастий край, був навмисно змінений. Новий мотив нагадує човен з двома щоглами. Якщо насправді був намір зобразити човен, то два стовпи фактично представляють собою одну двоногу щоглу – звичайну конструкцію, яка використовується на суднах, рами яких не були достатньо міцними, щоб витримувати одиночне гніздо щогли. Ця знахідка може допомогти відповісти на невирішене питання про те, чи була техніка вітрильного плавання відома в цей ранній період.

Навігація по Перській затоці за часів неоліту та періоду Убейд

По-перше, щодо питання про те, чи використовувалися човни в період неоліту, отримав позитивну відповідь. Судна виготовлялися з очеретяних зв'язок, з'єднаних разом, а потім покривалися бітумної амальгамою – технологія, яка передбачає методи, використовувані для створення торгових судів під час бронзового століття, через 3000 років. По-друге, велика ймовірність, що очеретяні човни використовувалися для доставки глиняного посуду з Месопотамії [2, с. 46]. Найбільш поширені форми, знайдені в НЗ, складаються з пофарбованих чаш і (меншої кількості) банок, багато з яких надзвичайно тонкі і крихкі, непридатні для використання в якості вантажних контейнерів. Кількість і якість матеріалів на стоянках Перської затоки мають на увазі справжні торгові відносини з Месопотамією. Ймовірно, що Месопотамія, центральна частина Перської затоки і регіон між ними, включаючи НЗ, займалися регулярною і прямою торгівлею, тоді як менші кількості кераміки типу Убейд, знайдені на південь від Катару, були, ймовірно, поширені більш непрямими способами, передавалися групами, які знаходилися в контакті з центральним регіоном Затоки. Поки точно не ясно, на що відбувався обмін гончарних виробів. Найімовірніше пропонувалися перлини, а також проколоті перлини, які і були виявлені на території НЗ. Свідченням тому є той факт, що перли цінувалися як коштовності в настільки ранній період. Кремень та інші камені, такі як обсидіан також могли бути оплатою за кераміку. А також ювелірні вироби з раковин, такі як ті, які були виготовлені на НЗ. Крім того, можна було б обмінювати нетривкі товари різних видів, таких як риба і шкури, в будь-якому напрямку. НЗ, мабуть, зіграв значну роль в морській торгівлі регіону [3, с. 193-194].

Щодо маршруту плавання, найімовірніше моряки оминали узбережжя, що давало їм можливість швидко сховатися самим і свої крихкі судна в разі поганої погоди. Також припускають, що під час поїздок робилося багато зупинок на таких стоянках, як НЗ і, можливо, в нежитлових пунктах уздовж маршруту також. Тому район між НЗ і центральною частиною затоки, який не був досліджений археологічно, може містити незареєстровані стоянки

і населені пункти, пов'язані з періодом Убейд. Подорож на південь від НЗ було б порівняно легким, так як переважають вітру з півночі і північного заходу в усі пори року. А ось подорож назад мала б бути значно повільніше і важче, можливо, навіть був потрібен рейс через іранське узбережжя, щоб зловити протиобертання потоку в Перській затоці. Принаймні, одна пов'язана з типом Убейд ділянка, як відомо, існує на іранському узбережжі: Халілі на півострові Бушехр.

Сидоренко А. П.

МОРСКИЕ СВЯЗИ БЕРЕГОВ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА. 6000-3000 до н.э.

Жители Персидского залива были одними из первых в мире морскими торговцами. Исследования, проводимые в Кувейте, показывают, что морская торговля началась еще в 6-том тыс. до н.э. На территории прибрежного участка, который был исследован, были обнаружены фрагменты водонепроницаемого покрытия, которое покрывало морские суда, это покрытие было сделано из пучков тростника. Эти фрагменты состоят из битумных пластин с вдавленным тростником с одной стороны и ракушек с другой. Другие находки включают в себя импортные товары, гончарную модель камышового лодочного судна и, по всей видимости, изображение парусника.

Ключевые слова: Персидский залив; Морская торговля; Битум; Связи берегов.

Sydorenko A. P.

MARINE LINKS OF THE PERSIAN GULF COASTS. 6000-3000 THS B.C.

The inhabitants of the Arabian Gulf were among the world's earliest maritime traders. In Kuwait were found several finds that suggest that the residents of the Gulf in the 6th millennium BC ago known sailing navigation. They used a special coating for their boats,

covered it with bitumen. Proceeding from this, it is clear that in this way they conducted trade along the coast of the Persian Gulf. Finds of Ubaid pottery, say that Mesopotamia had direct contact with coastal communities at such an early time.

Key words: *Marine links; Persian Gulf; Trade; Bitumen;*

Джерела та література

1. N. Boivin, R .Blench, D.Q. Fuller. Archaeological, linguistic and historical sources on ancient seafaring: A multidisciplinary approach to the study of early maritime contact and exchange in the Arabian Peninsula. / N. Boivin, R .Blench, D.Q. Fuller. // The evolution of human populations in Arabia: paleoenvironments, prehistory and genetics (pp. 251-278). – UK, Research Laboratory for Archaeology and the History of Art School of Archaeology University of Oxford, 2009.
2. R. Carter, The Neolithic origins of seafaring in the Arabian Gulf. / .R. Carter // Archaeology International. 6, pp.44–47. – UK, London. 2002
3. R. Carter; The Social and Environmental Context of Neolithic Seafaring in the Persian Gulf. / R. Carter // The Global Origins (and Development) of Seafaring. (pp. 191-202). McDonald Institute of Archeological Research: - Cambridge. 2010.

Тоній О. В.

Науковий керівник – к.і.н., доц. Д. В. Кіосак

УДК 902(477.65):666.3:94«6»

НОВІ КЕРАМІЧНІ ЗНАХІДКИ З РАННЬОТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ МОГИЛЬНА ІІІ

У статті йде мова про поселення Могильна ІІІ Трипільської культури на Кіровоградщині. Особливу увагу приділено новим